

Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu problematika Lietuvos teismų praktikoje

Greta Skripkutė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto absolventė
Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjo padėjėja
Gedimino pr. 40/1, Vilnius, Lietuva
El. paštas: greta.skripkute@gmail.com

Straipsnyje siekiama atskleisti bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu problematiką, išanalizuoti šio instituto taikymo ypatumus visų grandžių teismų praktikoje po Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2009 m. sausio 6 d. suformuotos pozicijos. Problematika apima teismų sprendimų grindimą prielaidomis, galimą nekaltumo prezumpcijos pažeidimą nenustatyto asmens atžvilgiu, taip pat aptariamas baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principas. Atlikus analizę išryškėjo kai kurių teismų sprendimų nesuderinamumas su baudžiamojo įstatymo nuostatomis, teismų ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų vartojamų formuluočių svarba nekaltumo prezumpcijai bei būtinumas išlaikyti pusiausvyrą, kai nuteisiamas nustatytas kaltinamasis, kuris bendrininkavo su nenustatytu asmeniu.

Pagrindiniai žodžiai: bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu, nuosprendžio grindimas prielaidomis, nekaltumo prezumpcija, baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumas.

The Issue of Complicity with a Non-Identified Person in Lithuanian Case Law

The article aims to reveal the issues of complicity with an unidentified person and to analyze the peculiarities of the application of this institute in the practise of the courts of all levels after the plenary session of the Supreme Court of Lithuania on January 6, 2009 when the position was formed. The issues include assumptions based on court decisions, a possible breach of the presumption of innocence against an unidentified person, and the principle of the inevitability of criminal liability is also discussed. The analysis highlighted the incompatibility of some court decisions with the provisions of criminal law, the importance of the wording used by courts and pre-trial officers, prosecutors for the presumption of innocence, and the need to maintain a balance when convicting an identified accused who was associated with an unidentified person.

Keywords: complicity with a non-identified person, justification of a judgement by assumptions, the presumption of innocence, inevitability of criminal liability.

Įvadas

Subjektas – vienas iš nusikalstamos veikos sudėties elementų, kurio bendrieji požymiai yra baudžiamojo įstatymo nustatytas amžius ir pakaltinamumas. Įstatymų leidėjas, nustatydamas subjekto amžiaus ribą, atsižvelgia į galimybę suvokti savo veiksmų pobūdį, juos vertinti. Kiekvieną kartą nagrinėdamas baudžiamąją bylą teismas yra įpareigotas tiksliai nustatyti fizinio asmens, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn, amžių – gimimo metus, mėnesį ir dieną. Pakaltinamumo požymis siejamas su asmens kalte, jo psichiniu santykiu su daroma nusikalstama veika. Todėl, nustačius, kad asmuo yra nepakaltinamas, jam galima

Received: 23/03/2020. Accepted: 03/07/2020

Copyright © 2020 Greta Skripkutė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

taikyti tik priverčiamąsias medicinos priemones. Tokio asmens bausti negalima. Minėtų subjekto požymių pakanka, kad būtų pradėtas baudžiamasis procesas dėl jo galimai padarytos nusikalstamos veikos. Tačiau dažnai nusikalstamiems tikslams pasiekti suvienijamos dvių ar daugiau asmenų pastangos. Tokiu atveju bendraisiais subjekto požymiais turi pasižymėti ne tik nusikalstamos veikos vykdytojas, bet ir jo bendrininkai: organizatorius, kurstytojas, padėjėjas. Nors gali atrodyti, kad nustatyti bendruosius subjekto požymius yra paprasta, teismų praktikoje neretai susiduriama su situacijomis, kai tiek ikiteisminio tyrimo, tiek teismo nagrinėjimo metu neįmanoma nustatyti visų nusikalstamą veiką padarant dalyvavusių asmenų. Būtent tada išryškėja probleminis šių požymių nustatymo aspektas.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu institutą orientuojantis į subjekto, kaip nusikalstamos veikos sudėties elemento, problematiką, atsiskleidžiančią Lietuvos teismų praktikoje, baudžiamosios teisės doktrinoje.

Uždaviniai:

1. Atskleisti bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu instituto taikymą teismų praktikoje, įrodinėjimo procesą nustatant bendruosius subjekto požymius ir ypatumus užsienio valstybių baudžiamosios teisės doktrinoje, teismų praktikoje.
2. Išanalizuoti nekaltumo prezumpcijos veikimą viso baudžiamąjo proceso metu, kai nėra nustatytas nusikaltimo bendrininkas, aptariant pirmalaikio nenustatyto asmens kaltės įvertinimo galimybę, prezumpcijos reikšmę rašant sprendimus.
3. Išsiaiškinti *žinomo, bet pasislėpusio* ir *nenustatyto asmens* skirtumą, jų ypatybes bendrininkavimo institute, išnagrinėti baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principo taikymą, kai konstatuojamas bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu, ir atskleisti šio principo reikšmę apsaugant visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių.

Objektas. Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu instituto taikymas Lietuvos teismų praktikoje po Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2009 m. sausio 6 d. suformuotos pozicijos, išskiriant vieną iš nusikalstamos veikos sudėties elementų – subjektą.

Metodai. Straipsnyje naudotasi teismų praktikos analizės, lingvistiniu, lyginamuoju ir sisteminės analizės mokslinio tyrimo metodais.

Nagrinėjamos problemos aktualumas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos nutartis, kurioje pasisakyta, kad bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu yra įmanomas, buvo priimta prieš 11 metų, tačiau iki šiol teismų praktika nagrinėjamu klausimu nėra vienoda. Kasaciniam teismui išaiškinti, kad apie asmens pakankamą atsakomybei amžių, gebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus galima spręsti iš byloje surinktų įrodymų ir nustatytų faktinių aplinkybių specifikos, teismams suteikta *laisvė* nuspręsti, kokių konkrečiu atveju bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu gali būti konstatuojamas, o kokių – ne. Tam kai kuriuose teismų sprendimuose remiamasi tik liudytojų parodymais, kituose – vaizdo įrašais, kaltininkų fotorobotais. Esant būtinybei aprašyti nenustatyto bendrininko veiksmus kartais suformuluojami teiginiai, kurie apkaltina nenustatytą asmenį, nors šis teismo nagrinėjimo metu net nedalyvauja. Dėl to nagrinėjant teismų praktiką kyla klausimų, susijusių su prielaidų buvimu baigiamuosiuose teismo aktuose, galimu nekaltumo prezumpcijos pažeidimu. Nepagrįstas bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu konstatavimas suponuoja baudžiamosios teisės principų, teismų sprendimams keliamų standartų nepaisymą, o kartais paneigus bendrininkavimą apskritai, galima pažeisti įstatymo nuostatas, susijusias su baudžiamosios atsakomybės neišvengimu už padarytus neteisėtus veiksmus. Todėl bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu įtvirtinimo doktrinoje, teismų praktikoje nepakanka, o būtina suvokti, kad netinkamas šio instituto taikymas gali būti žalingas.

Darbo originalumas. Bendrininkavimas – sudėtingas ir plačiai aptariamas baudžiamosios teisės institutas. Jį galima aptikti teisės mokslininkų, magistro darbuose. Tačiau bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu išsamiau aptariamas teismų praktikoje, o teisės mokslininkų, kurie būtų analizavę šią

temą, su ja susijusią problematiką, nėra. Išsamiau apie tai yra pasisakęs tik profesorius Jonas Prapies-
tis atskirojoje nuomonėje dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės
sesijos 2009 m. sausio 6 d. nutarties Nr. 2K-P-9/2009. Dėl šios priežasties straipsnyje atskleidžiami
bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu probleminiai aspektai, akcentuojant nusikaltimo subjekto
bendruosius požymius, baudžiamosios teisės principų svarbą, tam tikrais atvejais kylančius prieštara-
vumus tarp teismų sprendimų ir baudžiamojo įstatymo nuostatų. Paminėtina, kad doktrininiu lygme-
niu bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu analizė susijusi tik su minėtos Lietuvos Aukščiausiojo
Teismo nutarties ir profesoriaus Jono Prapiesčio atskirosios nuomonės aptarimu. Todėl straipsnyje
atskleidžiamas bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu taikymas teismų praktikoje ir su tuo susijusi
problematika po 2009 metų plenarinės sesijos nutarties priėmimo.

Panaudotų šaltinių ir literatūros apžvalga. Straipsnio esmė – išanalizuoti teismų praktiką, todėl
daugiausiai orientuojamasi į visų grandžių teismų priimtų sprendimų turinį. Tyrimo atspirties taškas –
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos 2009 m. sausio 6 d. nutartis, kuri iš esmės pakeitė
praktiką dėl bendrininkavimo su nenustatytais asmenimis. Nutartimi remiamasi norint atskleisti įrodymų
ir faktinių aplinkybių specifiką, kurios pagrindu teismų sprendimuose konstatuojamas bendrininka-
vimas su nenustatytu asmeniu, sąvokų *indėlis į bendrą veiką, tyčios bendrumas* ryšį su nekaltumo
prezumpcija, taip pat kalbama apie bendrininkavimo požymio pašalinimą ir galimą baudžiamosios
atsakomybės išvengimą. Pasitelkiant Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, Lietuvos Respubli-
kos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, Lietuvos ir užsienio valstybių teismų sprendimus siekiama
parodyti ne tik atitinkamas teismų sprendimų spragas, bet ir rasti priimtų sprendimų tarpusavio ryšį,
problemų sprendimo būdus. Straipsnyje taip pat buvo remtasi baudžiamojo ir baudžiamojo proceso
įstatymais, užsienio valstybių teisės mokslininkų straipsniais, kuriuose atsiskleidžia platesnis suvoki-
mas apie nenustatyto asmens požymių konstatavimą teismų sprendimuose, nekaltumo prezumpcijos
sampratą ikiteisminio tyrimo metu.

1. Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu konstatavimas teismų sprendimuose

Iki 2009 metų apskritai nebuvo bendros praktikos dėl bendrininkavimo su nenustatytais asmenimis. Vis
dėlto Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2009 m. sausio 6 d. plenarinės sesijos nutartyje
suformavo poziciją, kurios esmė – bendrininkavimas su nenustatytais asmenimis yra įmanomas, tačiau
su šia nuomone sutiko ne visi LAT teisėjai. Nutartyje konstatuota, kad apie nenustatyto asmens pakan-
kamą atsakomybei amžių, gebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus, jo susitarimą su kaltinamuoju bei
tyčios turinį teismas gali spręsti iš byloje surinktų įrodymų ir nustatytų faktinių aplinkybių specifikos
(Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atsižvelgiant
į tai, būtina pateikti pavyzdžių, kaip ši nuostata buvo pritaikyta teismų praktikoje. Antai Panevėžio
apygardos teismo nuosprendyje numatyta, jog nukentėjusieji parodė, kad vienas iš juos užpuolusių
asmenų yra tamsių plaukų vaikinai, apie 18 metų amžiaus, apie 165–175 cm ūgio, vilkėjęs juodos
spalvos striukę. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad nė vienas iš nukentėjusiųjų ir liudytojų nenurodė, kad
kuris nors vienas iš užpuolikų būtų jiems pasirodęs labai jauno amžiaus, ar kurio nors vieno elgesys
būtų kėlęs įtarimą dėl gebėjimų suvokti savo daromus veiksmus, be to, nenustatytas asmuo vakarą leido
bare (Panevėžio apygardos teismo 2010 m. spalio 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). To paties
teismo kitame nuosprendyje nurodyta, kad: „...abonento Nr. (duomenys neskelbtini), iš kurio buvo
skambinta ir išsiųstos SMS J. K., buvo prisijungęs prie bazinių stočių, esančių Marijampolės pataisos
namų veikimo ribose. Tas faktas bei tai, kad pinigų išgryninimui buvo pasitelkti laisvėje gyvenantys
asmenys, leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad J. K. skambino ir jį apgavo laisvės atėmimo bausmę at-

liekantys asmenys“ (Panevėžio apygardos teismo 2011 m. rugsėjo 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Kauno apygardos teismo nuosprendyje apskritai konstatuota, jog kaltinamasis nurodė, kad bendrininkas yra apie 35 metų amžiaus, taigi akivaizdžiai pilnametis, turintis teisę vairuoti transporto priemones, todėl abejonių dėl jo galimo nepakaltinamumo nekyla. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada dėl bendrininkavimo, net ir nenustačius asmens, su kuriuo kaltinamasis bendrininkavo, tapatybės (Kauno apygardos teismo 2019 m. gegužės 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Reikia sutikti, kad surinktų įrodymų ir nustatytų faktinių aplinkybių specifikos negalima apibrėžti, nes kiekviena baudžiamoji byla yra individuali. Tačiau, atsižvelgus į šių teismų sprendimų turinį, kyla būtinybė išsakyti tam tikrus pastebėjimus. Pirmiausia akivaizdu, kad pradėtas ne vienas administracinio nusižengimo ar baudžiamasis procesas dėl veikų, kurias padaryti paskatino nepilnamečių piktnaudžiavimas alkoholiu, jo vartojimas baruose, naktiniuose klubuose. Antra, nesuvokiama, kaip pašalinis asmuo gali nustatyti asmens adekvatumą ar neadekvatumą – nepakaltinamumui tiksliai nustatyti yra būtini medicininis ir juridinis kriterijai. Apskritai svarstytina, ar liudytojų parodymus iš tikrųjų galima laikyti patikimais, ypač tais atvejais, kai kiti asmenys nenustatyti? Žinoma, liudytojas turi išlikti neutralus atitinkamo baudžiamojo proceso atžvilgiu, tačiau parodymų formavimasis – nepertraukiamas ir sudėtingas procesas, kurio metu suvokta informacija nuolat transformuojasi, o galutinis rezultatas priklauso nuo kiekvieno asmens dėmesingumo, psichinės būklės, profesijos ir kitų veiksnių.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) yra ne kartą pabrėžęs, kad teismo nuosprendžio (kito baigiamąjo teismo akto) argumentavimas turi būti racionalus – teismo baigiamajame akte turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam baigiamajam teismo aktui pagrįsti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Kasacinio teismo praktikoje suformuluota taisyklė, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis – teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką bei kitas svarbias bylos aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Teisiniu požiūriu teisingas yra toks ginčo sprendimas, kuris pagrindžiamas įstatymų nuostatomis ir yra pakankamai argumentuotas (Montada, 2003, p. 539). Teismo sprendimas turi įtikinti suinteresuotus asmenis, kad jis yra teisingas ir teisėtas, o ne priešingai – kelti abejonių. Iš pateiktų baigiamųjų teismų aktų pavyzdžių matyti, kad aplinkybės, kuriomis remiantis yra konstatuojamas bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu, yra įvairios, dažnai pasitelkiami asmenų parodymai, tačiau naudojamose formuluotėse nėra užtikrintumo, o vadovaujantis surinktų duomenų visuma bandoma įrodyti nenustatyto asmens pakaltinamumą ir baudžiamojo įstatymo nustatytą amžių. Tačiau vertinant įrodymus turi būti pašalinami bet kokie prieštaravimai, įrodymai turi būti patikrinti, iš jų analizės turi logiškai išplaukti asmens kaltę ir kitas svarbias aplinkybes patvirtinančios išvados (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Baudžiamosios atsakomybės pagrindas – nusikalstamos veikos sudėties buvimas kaltininko veiksmuose, todėl abejotini duomenys negali būti patikimas įrodymas. Dėl to manytina, kad nustatyti asmens apytikrį amžių, iš šalies įvertinti jo elgesį ir tuo vadovautis baigiamajame teismo akte nėra visiškai racionalu. Tai nereiškia, jog pirmiau išsakytos replikos yra absoliučiai teisingos, tačiau neginčytina, kad teismo sprendimas – valstybės valdžios aktas – negali būti grįstas prielaidomis ir kelti abejonių.

Užsienio valstybių praktikoje ne visada svarbu nustatyti asmens išvaizdos požymius, jo vardą ar pavardę. Kalifornijos Aukščiausiasis Teismas 2010 m. įteisino *John Doe*¹ arešto orderius – orderius,

¹ *John Doe* ar *Jane Doe* – fiktyvūs asmenvardžiai, taikomi padaryto nusikaltimo kaltininkams (vyriui ar moteriai), kurie yra nenustatyti.

kurie išduodami nusikaltimo padarymo vietoje suradus dar nenustatyto asmens DNR. Palyginus rastą DNR su visomis bazėje esančiomis DNR ir nustatytus asmenį, jis yra sulaukomas. Teismas konstatavo, kad žmogaus genetinis kodas apibūdina asmenį daug patikimiau nei jo vardas ar išvaizdos požymiai (California Supreme Court case of *People v. Robinson*, 25/01/2010). Tačiau galima diskutuoti, ar iš tikrųjų visi biologiniai pėdsakai turi vienodą reikšmę, taip pat ar jų patikimumas nepriklauso nuo to, kada, kokioje vietoje jie yra randami. Pavyzdžiui, ar rastas vagies, išdaužiusio automobilio langą, kraujas ir plaukas prie automobilio ar automobilyje turės vienodą reikšmę? Taip pat svarbūs tam tikri veiksniai: ar diena buvo karšta, ar DNR rasta ant šiurkštaus paviršiaus ir pan. Todėl galima daryti išvadą, kad net biologinis pėdsakas nėra visiškai patikimas ir asmens nustatymas tokiu būdu gali kelti grėsmę jo privatumui ir, žinoma, teisei į nekaltumo prezumpciją. Iš to išeina, kad, teismui nutarus sprendime remtis nusikaltimo padarymo vietoje rasta DNR, kurios pagrindu nustatytas galimas kaltininkas, vėl sukeliama abejonų dėl priimto teismo sprendimo pagrįstumo. Be to, Jungtinėse Amerikos Valstijose laikomasi principo, jog nereikia nustatyti tikslios vykdytojo tapatybės, jei iš duomenų visumos akivaizdu, kad nusikaltimas buvo padarytas (United States Court of Appeals case of *United States v. Litwok*, 30/04/2012). Apskritai esant bendrininkavimui nebūtina nustatyti visus bendrininkus (International Criminal Tribunal for Rwanda case of *The Prosecutor v. Ildéphonse Nizeyimana*, 29/09/2014). Tačiau kai kurie kontinentinės teisės sistemos atstovai mano, kad jei atitinkami bendrininkai nėra nustatyti, būtina konkretinti grupę, kuriai jie priklauso. Šiuo atveju referuojama į nustatyto bendrininko baudžiamosios atsakomybės tinkamą analizę, jo veiksmų tikslų aprašymą darant nusikalstamas veikas su kitais asmenimis (Tochilovsky, 2007, p. 20).

Kaip minėta, pakaltinamumas parodo asmens psichinį santykį su jo daroma veika. Nors nenustatytas asmuo teismo nėra nuteisiamas, konstatavus bendrininkavimą su tokiu asmeniu vis dėlto yra pasisakoma dėl bendrininkų veiksmų bendrumo, jų tarpusavio susitarimo – aprašant padarytas nusikalstamas veikas nurodoma, kokius veiksmus padarė ir nenustatytas asmuo. Tai reiškia, kad šis asmuo galėjo elgtis sąmoningai, ir tokia išvada paneigia medicininio ir juridinio kriterijų būtinumą. Nepaisoma to, kad kai kyla abejonų dėl asmens psichinio visavertumo, nepakaltinamumas turi būti įrodomas (Drakšienė, Drakšas, 2008, p. 50). Jei reikia, asmens atžvilgiu atliekama ekspertizė ir tik tada galima pagrįstai tvirtinti, ar jis yra pakaltinamas, ar ne. Ne be reikalo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 2 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo buvo galima reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Pažymėtina, kad nors nekalbama apie nenustatyto asmens nubaudimą, visgi paminėta nuostata aktuali ir nenustatytam asmeniui – nesvarbu, koks tai žmogus, tačiau bet kokių atveju jam taikomi vieno iš nusikaltimo sudėties elementų – subjekto požymiai. Tas pats pasisakytina dėl amžiaus, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą – amžiui nustatyti reikalingi arba asmens dokumentai, arba teismo ekspertizė. Kitokių būdų įstatyme tiesiog nenurodyta. Žinoma, negalima paneigti liudytojų parodymų svarbos įrodinėjimo procese, tačiau iš pirmiau pateiktų teismų praktikos pavyzdžių matyti, jog apibūdinant nenustatytą asmenį parodymuose atsispindi neužtikrintumas, apie asmens amžių sprendžiama iš jo išvaizdos arba teigiama, kad jis elgėsi adekvačiai, nors galbūt kitiems asmenims šis asmuo pasirodė nestabilios psichinės būklės. Kasacinio teismo praktikoje yra konstatuota, kad kai kuriose bylose pagrindinis ir patikimiausias įrodymų šaltinis yra specialistų ir ekspertų išvados, nes jomis įvertinami visi ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu gauti objektyvios ir subjektyvios kilmės duomenys, taip pat pasisakytina, kad ekspertizės akte esantys duomenys pagal jų objektyvumą dėl prigimties ir gavimo aplinkybių paprastai yra patikimesni negu duomenys, esantys kituose įrodymų šaltiniuose (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje). Iširtas ir įvertintas ekspertizės

aktas gali įgyti savarankišką įrodomąją reikšmę, o tai reiškia, kad toks tyrimas įgauna mokslinį pagrindą, jis verifikuojamas (Barkauskas, Spiečiūtė, 2005, p. 73). Tačiau nenustačius bendrai nusikalstamą veiką padariusio asmens išnyksta galimybė atlikti ekspertizę, taip pat nustatyti asmens pakaltinamumą ir amžių, nes šie požymiai gali būti nustatomi tik turinčiu mokslinį pagrindą ekspertizės aktu. Be to, kartais tiriant vaizdo įrašus negalima tiksliai nustatyti juose užfiksuotų asmenų amžiaus, todėl apskritai nesant objektyvių duomenų tvirtinimas, kad asmuo sulaukė atitinkamo amžiaus, gali būti laikomas ne kuo kitu, o prielaida (Kauno apygardos teismo 2016 m. kovo 25 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje; Panevėžio apygardos teismo 2017 m. spalio 30 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje). Kiekvieno bendrininkavimo atveju turi būti konstatuota, kad visi bendrininkai atitinka įstatyme nustatytus subjekto bendruosius (amžius, pakaltinamumas) ir (ar) specialiuosius (einamos pareigos, jų pobūdis) požymius, todėl akivaizdu, kad tokio reikalavimo, reglamentuojamo įstatyminiu lygmeniu, teismų praktikoje ne visada yra laikomasi (Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamajoje byloje).

Apibendrinant darytina išvada, kad bendrininkavimui su nenustatytu asmeniu konstatuoti kai kurių teismų sprendimuose užtenka pasikliauti proceso dalyvių parodymais, kurių pagrindu tiksliai negalima nustatyti neidentifikuoto asmens amžiaus, pakaltinamumo. Palyginus pateiktus pavyzdžius užsienio šalyse su Lietuvoje nusistovėjusia praktika manytina, kad išsamesnis nenustatyto bendrininko apibūdinimas Lietuvos teismų sprendimuose padeda tinkamiau individualizuoti nustatyto asmens baudžiamąją atsakomybę, pagrįsti nusikaltimo padarymo faktą, tačiau nenustatyto asmens atžvilgiu ne visada laikomasi baudžiamosios teisės nuostatų: bendrininkavimas su šiuo asmeniu konstatuojamas nenustačius jo bendrųjų požymių, taip pat teismų sprendimai tokiais atvejais surašomi nesilaikant jiems nustatytų standartų, o argumentavimo turinį sudaro prielaidos.

2. Nenustatytas asmuo ir nekaltumo prezumpcija

Teismų praktikoje suformuota taisyklė, kad nusikalstamos veikos dalyvio įvardijimas procesiniuose dokumentuose kaip nenustatyto asmens nebūtinai reiškia, jog nėra galimybių nustatyti jo indėlį į bendrą veiką, susitarimo su kaltinamuoju ir jų tyčios bendrumo. Tačiau svarstyтина, ar tokie pasakymai kaip *indėlis į bendrą veiką* ir *tyčios bendrumas* nereiškia nekaltumo prezumpcijos pažeidimo?

Bendrininkavimą apibūdina objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma. Baudžiamajame įstatyme tiesiogiai įvardijami du objektyvieji bendrininkavimo požymiai – dviejų ar daugiau asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką ir kelių asmenų veikos bendrumas. Taip pat išskiriami subjektyvieji bendrininkavimo požymiai – susitarimas daryti nusikaltimą, bendrininkų tyčia. Supaprastinus bendrininkavimas suvokiamas kaip mažiausiai dviejų asmenų pastangų sujungimas bendram tikslui – daryti, tęsti ar užbaigti nusikalstamą veiką. Nors akcesoriškumas Lietuvoje netaikomas ir kiekvienas asmuo dalyvauja savo nusikaltime, rašant apkaltinamąjį nuosprendį vienam iš bendrininkų kyla būtinybė aprašyti ir kitų bendrininkų atliktus veiksmus. Tačiau tai gali turėti neigiamą poveikį nenustatytų asmenų procesinėms garantijoms, ypač teisei į nekaltumo prezumpciją.

Teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nenustatytas asmuo neįvardijamas, tačiau kitose dalyse jo požymiai, atlikti veiksmai yra aprašomi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamajoje byloje; Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamajoje byloje). Bet ar tai nereiškia pirmalaikio jo kaltės įvertinimo, nes akivaizdu, kad jis yra susijęs su išnagrinėta baudžiamąja byla – apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje nurodyta, kokius neteisėtus veiksmus atliko ir nenustatytas asmuo? Šiuo atveju trumpai paminėtinas teisėjo vidinis įsitikinimas, kuris yra vienas iš būtinų elementų, reikalingų bylai teisingai išnagrinėti. Teisėjas privalo objektyviai, visapusiškai įvertinti surinktus įrodymus, teisingai nustatyti

faktines bylos aplinkybes ir tuo remdamasis tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, todėl negalima teigti, kad vidinis įsitikinimas neturi būti niekuo paremtas (Prapiestis, 1999, p. 139). Nepaisant to, vidinio įsitikinimo turinį sudaro psichologiniai aspektai – mąstomoji veikla negali būti atskirta nuo emocijų ir jausmų. Tai puikiai iliustruoja Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 353 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kuri pabrėžia, jog įstatymas nereikalauja teisėjų atsiskaityti, kaip jie pasiekė savo vidinį įsitikinimą, svarbiausia, kad tyloje, susikaupus būtų vadovaujamosi savo sąžine. Kol teismo nešališkumas egzistuoja tik teisėjo sąmonėje kaip jo manymas, vidinė būseną, viena vertus, nesukelia jokių materialių ar procesinių teisinių padarinių, kita vertus, vargu ar apskritai paklūsta teisinei kontrolei ir vertinimui. Teismo nešališkumą galima pažinti tik įvertinus išoriškai išreikštus teisėjo veiksmus, išanalizavus jo priimtus sprendimus (Merkevičius, 2010, p. 94). Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) doktrinoje išaiškinta, kad subjektyvus teisėjo nešališkumas yra preziumuojamas (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2005 m. gegužės 1 d. sprendimas *Indra v. Slovakia*), Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje teismo nešališkumas laikomas esmine žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija, būtina teisingo bylos išnagrinėjimo, pasitikėjimo teismu sąlyga (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas). Be to, LAT yra išaiškinęs, kad nešališkumo principo pažeidimui konstatuoti nepakanka vien tik vienos iš bylos šalių nuomonės. Svarbiausią reikšmę turi tai, ar tokia nuomonė gali būti laikoma objektyviai pagrįsta, turi būti nustatyti realūs faktai, keliantys abejonių dėl teismo nešališkumo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiui, jei teisėjas diskutuoja su proceso dalyviais, jiems moralizuoja, reiškia pasipiktinimą, tai gali sudaryti prielaidas abejoti teismo nešališkumu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Atsižvelgus į teismų suformuotas taisykles, doktriną, galima pagrįstai teigti, jog teismo sprendimo negali lemti subjektyvūs veiksniai – asmeninės teisėjo simpatijos ar nuogąstavimai, nors teisėjo vidinio įsitikinimo turinį ir sudaro psichologiniai aspektai (Ambrasaitė, 2000, p. 11). Asmeninė nuomonė, nepagrįsta objektyvia faktinių duomenų analize, nėra ir negali būti vidinį įsitikinimą formuojančiu veiksniumi, todėl esmė išlieka ne teisėjo galimame išankstiniame nusistatyme, o nuosprendžio surašyme, atitinkamų formuluočių pavartojime.

Atsižvelgus į Europos žmogaus teisių konvencijoje, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą nekaltumo prezumpciją, iš jos kylančius reikalavimus, galima teigti, kad teismo sprendime apskritai negali būti tokių sąvokų, kurios suponuotų nenustatytą asmenų identifikavimą. Vis dėlto, siekiant pateikti išsamią kaltininko baudžiamosios atsakomybės analizę, pagrįsti veikos kvalifikavimą, kartais to išvengti neįmanoma. EŽTT yra išaiškinęs, kad baudžiamosiose bylose, susijusiose su keliais įtariamaisiais, kurių negalima teisti kartu, gali būti, kad bylą nagrinėjantis teismas, siekdamas įvertinti kaltinamųjų kaltę, turi nurodyti, jog dalyvavo tretieji asmenys, kurie vėliau gali būti teisiami atskirai. Tačiau nekaltumo prezumpcijai pažeisti pakanka to, kad sprendimo motyvai leistų manyti, jog teisėjas laiko kartu neteisiamą asmenį kaltu (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. liepos 7 d. sprendimas *Karaman v. Germany*). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybės institucijos ir pareigūnai turi susilaikyti nuo asmens įvardijimo kaip nusikaltėlio – priešingu atveju galėtų būti pažeistas žmogaus orumas ir garbė, pakenkta įvairioms asmens teisėms ir laisvėms (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas). Taigi, jei neįmanoma surašyti teismo sprendimo be nenustatyto asmens – asmens, kurio pakaltinamumas ir amžius yra kvestionuojamas, teismui kyla pareiga išvengti tokio asmens kaltės preziumavimo. Pažymėtina, kad negalima tapatinti faktinių aplinkybių ir veikos požymių konstatavimo su asmens pripažinimu kaltu padarius nusikalstamą veiką, nes teisine prasme tai sukelia skirtingus teisinius padarinius. Tačiau tarp šių dviejų aspektų vyrauja siaura riba, kurią peržengus gali būti pažeista nekaltumo prezumpcija. Kasacinis teismas teisingai pažymėjo, kad tokios teismo nu-

tarties formuluotės kaip „G. M., būdamas valstybės tarnautoju, dėl neatsargumo neatliko savo pareigų, dėl ko didelės neturtinės žalos patyrė valstybė ir didelės žalos patyrė fiziniai asmenys. <...> Neteisėtų G. M. veiksmų pasekoje tarnybinės pareigas atliekantiems A. D. buvo padarytas nesunkus, o E. K. nežymus sveikatos sutrikdymas...“ yra perteklinės. Nors teismo nutartyje nėra tiesiogiai konstatuota, kad G. M. laikomas kaltu padaręs jam inkriminuotą nusikalstamą veiką, tai savaime nepaneigia minėtų formuluočių, būdingų apkaltinamajam nuosprendžiui, nesuderinamumo su nekaltumo prezumpcijos principu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitoje nutartyje nurodyta, kad nuosprendyje aprašant faktines aplinkybes neišvengta perteklinių teiginių apie tai, kad T. B. tam tikrus veiksmus atliko „tęsdamas savo nusikalstamą veiką“, „tyčia panaudojo minėtus tris žinomai suklastotus dokumentus“, kad veikė „turėdamas tikslą sukurti įvaizdį ir įtikinti teisėsaugos institucijas“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, nustatant ir nurodant veikai kvalifikuoti svarbias aplinkybes apkaltinamajame nuosprendyje, turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp nusikaltimo padarymo fakto konstatavimo ir kaltininkų atliktų neteisėtų veiksmų aprašymo, o jei teismas apsisprendė nustatyti bendrininką pripažinti kaltu, būtina atskirti šio asmens ir nenustatytų bendrininkų kaltę, vengti sąvokų, kurios *neoficialiai nuteistų* nenustatytus asmenis. LAT yra išaiškinęs, kad negali būti paneigta galimybė teismams konstatuoti veikos faktinių aplinkybių, tačiau toks konstatavimas turi neperžengti asmens „įtarimo būklės“ aprašymo ir tapti asmens kaltumo pripažinimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nors pateikti pavyzdžiai susiję su nustatytais asmenimis, manytina, kad tokie nusikalstamai veikai aprašyti keliami reikalavimai turi dar didesnę reikšmę, kai bendrininkai yra nenustatyti – juk tiksliai nežinoma, ar šie asmenys apskritai atitinka nusikaltimo subjekto bendruosius požymius.

Nekaltumo prezumpcijos taikymas ikiteisminio tyrimo ir teismo nagrinėjimo metu šiek tiek skiriasi: negalima uždrausti teisėsaugos institucijoms viešojoje erdvėje platinti atitinkamą informaciją apie vykdomą ikiteisminį tyrimą, nes tai kartais gali padėti efektyviau ištirti padarytą nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, galimai nusikaltęs asmuo yra užfiksuotas vaizdo įrašė ir visuomenės prašoma padėti tokį asmenį identifikuoti (Cras, Erbežnik, 2016, p. 29). Perdavus baudžiamąją bylą teismui dauguma faktinių aplinkybių yra nustatytos, išsiaiškintas nusikaltimo padarymo mechanizmas ir pasibaigus pirmajai baudžiamojo proceso stadijai daug svarbesnę reikšmę įgyja asmens kaltės nustatymas. Nors atskirose proceso stadijose dalyvauja skirtingi proceso subjektai, kiekvienai iš stadijų priskiriami skirtingi uždaviniai, nekaltumo prezumpcija taikoma nuo pat baudžiamojo proceso pradžios, todėl pirmiausia pareiga neįvardyti asmens kaip nusikaltėlio kyla ikiteisminio tyrimo institucijoms. Būtina turėti omenyje, kad dirbtinai sukeltas viešumas dėl vykdomo ikiteisminio tyrimo, pareigūnų netinkamas įsipareigojimų vykdymas gali pakenkti ne tik kaltinamajam, bet ir nenustatytam asmeniui, todėl teisėjas turi imtis visų priemonių tam, kad būtų užtikrintos kaltininkų įvairios teisės, procesinės garantijos (Tanoos, 2017, p. 1017). Nors nekaltumo prezumpcijai tinkamai taikyti ypač svarbu, kaip bus surašytas teismo baigiamasis aktas, jos svarba viso baudžiamojo proceso metu lemia tai, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai turi ne tik laikytis minėtos pareigos, bet ir nuo jų vykdomo tyrimo priklausys, ar apskritai galimai nusikalstamą veiką padaręs asmenys bus nustatyti, negana to, kaltinamajame akte nurodytas padaryto nusikaltimo kvalifikavimas ir bendrininkavimo konstatavimas gali daryti nemažą įtaką galutiniam bylos rezultatui. Todėl negalima paneigti konstitucinėje jurisprudencijoje, EŽTT ir kasacinio teismo praktikoje suformuotų iš nekaltumo prezumpcijos principo kylančių reikalavimų sprendimams, kuriais asmuo nepripažįstamas kaltu.

Teisėjo vidinis įsitikinimas turi būti paremtas išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, todėl nenustatyto asmens požymių, jo atliktų veiksmų aprašymas savaime nereiškia šio asmens

kaltumo pripažinimo. Tam, kad nekaltumo prezumpcija būtų taikoma efektyviai, svarbu tinkamai, laikantis teismų sprendimams keliamų standartų, surašyti teismo baigiamąjį aktą, be to, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai nuo baudžiamojo proceso pradžios atlikdami savo funkcijas neturi sudaryti sąlygų nusikaltimo kaltininkus bei nenustatytus asmenis laikyti kaltais.

3. Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu ir baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo santykis

BK 1 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad baudžiamojo įstatymo paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 10 dalyje įtvirtinta, jog kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Baudžiamosios teisės normos – apsauginės, todėl valstybės pareiga užkirsti kelią daryti nusikalstamas veikas panaudojant baudžiamąjį įstatymą yra atsiradusi iš jos pačios paskirties. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja privalomumą stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas). Iš to darytina išvada, kad jei proceso metu apskritai eliminuotumėme nenustatytą asmenį, nuosprendyje jo atliktų veiksmų neaprašytumėme, neatmetama tikimybė, kad tam tikrais atvejais būtų sudaromos prielaidos nustatytam kaltininkui išvengti baudžiamosios atsakomybės. Apie tai buvo pasisakęs ir kasacinis teismas 2009 m. plenarinės sesijos nutartyje – jei nenustatomas vykdytojas, pašalinus bendrininkavimo požymį nebeliktų pagrindo baudžiamajon atsakomybėn patraukti kitus bendrininkus, kurie nors nerealizavo visų būtinų objektyvių nusikalstamos veikos požymių, tačiau kaltinami padarę nusikalstamą veiką kartu su nenustatytu vykdytoju.

Teismų praktikoje ne kartą paminėta nenustatyto asmens, kuris iš tiesų gali būti žinomas, kategorija. Tai siejama su asmens pasislėpimu nuo teisėsaugos institucijų ar faktinėmis aplinkybėmis, kurių pagrindu galima teigti, kad šis asmuo atitinka subjekto bendruosius požymius (Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje; Vilniaus apygardos teismo 2015 m. birželio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Žinomo asmens atžvilgiu baudžiamoji byla bus visada išskirta į atskirą bylą, nes apie šio asmens pakankamą atsakomybei amžių, gebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus yra žinoma iš byloje nustatytų aplinkybių. Tačiau atsižvelgus į galimą nekaltumo prezumpcijos pažeidimą ar prielaidų buvimą teismo sprendimuose, bendrininkavimas šiuo atveju galėtų būti pateisinamas tada, kai ne remiantis byloje esančiais įrodymais nustatomas apytikris asmens amžius ir asmens elgesio adekvatumas, o asmuo iš tiesų yra žinomas. Pavyzdžiui, įtariamasis gali būti laikinai sulaikytas, tačiau vėliau nepanaudojus tinkamų, proporcingų priemonių, jis gali pabėgti (slėptis) nuo teisėsaugos institucijų. Tiek baudžiamosios teisės subjektu, tiek ir bendrininku gali būti tik sąmoningas, normalios psichikos žmogus, kadangi baudžiamojo poveikio priemonės gali pasiekti savo tikslą tik tuo atveju, jei jos taikomos asmeniui, turinčiam normalius psichinius gebėjimus, galinčiam suprasti savo poelgių esmę, numatyti jų padarinius ir, be abejo, sąmoningai pasirinkti savo elgesio variantą (Piesliakas, 2006, p. 341). Todėl, nustačius dar nepasislėpusio asmens bendruosius požymius, neatirsant kliūčių bendrininkavimui konstatuoti. Tačiau jeigu dėl asmens nebuvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, neatlikti kiti procesiniai veiksmai, bendrininkavimo konstatavimas nėra tikslingas, nes vėlgis sprendimas grindžiamas prielaidomis ir toks asmuo nėra *žinomas, bet pasislėpęs*, o tiesiog *nenustatytas asmuo*. Apskritai tokiu atveju ne tik neįmanoma nustatyti, ar šis asmuo atitinka subjekto požymius –

sunku nustatyti, ar apskritai jis dalyvavo darant nusikalstamas veikas su kitais bendrininkais. Šias dvi kategorijas būtina atskirti, nes priešingu atveju gali būti formuojama klaidinga nuomonė, jog teisme baudžiamosios bylos gali būti nagrinėjamos nesilaikant baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų, kad prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika, kad nusikalstamos veikos turi būti atskleistos išsamiai, kad tikroji asmens tapatybė, jo amžius, pakaltinamumas ir kiti požymiai baudžiamojoje byloje gali būti nustatyti tik teismo nuosprendžiu, pagrįstu išsamiumi bylos aplinkybių išnagrinėjimu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. sausio 9 d. atskiroji nuomonė baudžiamojoje byloje).

Nustačius, kad nusikalstama veika padaryta dviejų ar daugiau asmenų bendromis pastangomis, tačiau vienas iš bendrininkų yra nenustatytas, kyla klausimas, ar nustatytas asmuo gali išvengti baudžiamosios atsakomybės? Minėta, kad ne visada įmanoma surašyti teismo sprendimą be nenustatyto asmens, nes nuo to priklauso nustatyto kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės turinys. Klaipėdos miesto apylinkės teismo nuosprendyje nurodyta, jog: „Nenustatyto asmens veiksmų aprašymas tiek kaltinamajame akte, tiek šiame apkaltinamajame nuosprendyje yra neišvengiamas formuluojant E. P. inkriminuojamas faktines aplinkybes, ir tai, kad E. P. bendrininkavo su šiuo asmeniu, sietina tik su jo kaltumo klausimo išsprendimu. Nenustatytam asmeniui ikiteisminis tyrimas dėl galimai padarytos sukčiavimo nusikalstamos veikos išskirtas į atskirą bylą...“ (Klaipėdos apylinkės teismo Klaipėdos miesto rūmų 2011 m. balandžio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Kasacinis teismas toje pačioje byloje konstatavo, kad: „Nuteistojo E. P. veiksmai veikiant bendrai su ikiteisminio tyrimo metu nenustatyto asmeniu įrodo, kad buvo veikta pagal gerai apgalvotą planą, iš anksto pasiskirsčius vaidmenimis, siekiant apgaule įgyti nukentėjusiųjų pinigus ir vėliau pasinaudoti versija, jog E. P. tik vykdė pervežimo paslaugas.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pagal konstitucinį teisinės valstybės principą, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kurį taikant asmuo, nesilaikantis teisės aktų nustatytų reikalavimų, galėtų išvengti teisinės atsakomybės, todėl su tokia praktika nėra pagrindo nesutikti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas). Bausmės neišvengiamumas padidina teisėto elgesio ir pačios teisės socialinį vertingumą, rodo jos asmeninį ir visuomeninį naudingumą, padeda įveikti teisinį nihilizmą (Vaišvila, 2000, p. 365). Vienas iš nusikalstamas veikas apibūdinančių požymių – BK 2 straipsnio 4 dalyje numatytas veikos baudžiamumas, todėl nesiekiant toleruoti ir net skatinti toliau daryti nusikalstamas veikas, tam tikrais atvejais būtina nustatyti kaltinamuosius, kurie dalyvavo bendrininkaujant su nenustatyto asmeniu, patraukti baudžiamojon atsakomybėn. LAT nutartyje nurodyta, kad pašalinus bendrininkavimą nėra keičiamos esminės nusikalstamos veikos aplinkybės, nes kaltinime bendrininkavimu darant ar padarius konkrečią nusikalstamą veiką taip pat turi būti nustatoma tos veikos (bendrininkavimo) objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma, todėl pašalinus bendrininkavimo požymį palengvinama T. R. teisinė padėtis ir, atsižvelgiant į sankcijos ribas, mažintina paskirta bausmė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tai, kad bendrininkų veikos įvertinimas priklauso nuo vykdytojo faktiškai padarytos veikos, nereiškia, kad bendrininkų vaidmuo bendroje nusikalstamoje veikoje yra tik pagalbinis, kad bendrininkų atsakomybė visiškai priklauso nuo vykdytojo atsakomybės (Prapiestis, 2004, p. 169). Vienodi bendrininkų atsakomybės pagrindai nepaneigia bendrininkų atsakomybės individualizavimo ir nereiškia lygios visų bendrininkų atsakomybės. Kiekvienas bendrininkas atsako už savo asmeninį veiką, už tai, ką aprėpė jo tyčia (Prapiestis, 2002, 142). Bendrininkavimas ne visada yra nusikalstamų veikų kvalifikuojamasis požymis, todėl jei nustatoma, kad asmens veiksmai turi tiek subjektyviųjų, tiek objektyviųjų požymių, jis privalo atsakyti už atliktus neteisėtus veiksmus, priešingu atveju tai prieštarautų bausmės paskirčiai. Baudžiamoji teisė ne be reikalo vadinama

kraštutine priemone – nusikalstamomis veikomis yra šiurkščiausiai pažeidžiamos kitų žmonių teisės ir laisvės, todėl nustatytas nusikaltęs asmuo turi būti nubaustas, jei nenustatoma galimybė panaudoti kitų baudžiamosios atsakomybės realizavimo priemonių.

Teismų praktikoje skiriamos tokios kategorijos: *žinomas, bet pasislėpęs* ir *nenustatytas asmuo*, tačiau bendrininkavimą konstatuoti tikslinga tik tada, kai asmuo nors vėliau pasislepia, yra žinomas. Vis dėlto įgyvendinant iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančią pareigą apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamų kėsinių bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu neturėtų užkirsti galimybės nubausti nustatytą bendrininką – svarbu jį atskirti nuo kartu nusikaltimą padariusio nenustatyto asmens. Tik tada bus tinkamai įgyvendinamas baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principas.

Išvados

- Po 2009 m. sausio 6 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos nutarties priėmimo teismai iki šiol skirtingai aiškina joje suformuotas nuostatas. Konstatuojant bendrininkavimą su nenustatytu asmeniu ir atskleidžiant šio asmens bendruosius požymius dažnai vadovaujama proceso dalyvių parodymais, o ne mokslinį pagrindą turinčiais ekspertizės aktais. Nors nenustačius asmens jo atžvilgiu negali būti atlikta ekspertizė, vadovautis kitais įrodymų šaltiniais nėra tikslinga, nes būtų paneigiama teismų pareiga tiksliai nustatyti fizinio asmens, traukiamo baudžiamojon atsakomybėn, amžių – gimimo metus, mėnesį ir dieną bei pakaltinamumą. Dėl tokios praktikos atsiranda terpė prielaidoms, kurios nulemia teismų sprendimų nepagrįstumą, taip pat kyla prieštaravimas baudžiamojo įstatymo nuostatoms – tiksliai nenustačius nenustatyto asmens amžiaus, pakaltinamumo iš esmės paneigiama tai, kad vienas iš nusikalstamos veikos sudėties elementų – subjektas turi atitikti bendruosius požymius.
- Nenustatyto bendrininko veiksmų aprašymas nors ir gali sukelti abejonių dėl teisėjo galimo išankstinio nusistatymo, vis dėlto teisėjo subjektyvus nešališkumas yra preziumuojamas, sprendimui surašyti būtina objektyviai, visapusiškai įvertinti surinktų įrodymų visumą. Todėl aprašant nenustatyto bendrininko atliktus veiksmus apkaltinamajame nuosprendyje būtina tinkamai vartoti formuluotes, nes priešingu atveju susiduriama su grėsme pažeisti nekaltumo prezumpciją. Asmens įvardijimas kaip nusikaltėlio, pertekliniai teiginiai, faktinių aplinkybių konstatavimas peržengus asmens „įtarimo būklės“ aprašymą – ydos, kurios nenustatytą asmenį netiesiogiai gali pripažinti kaltu.
- Bendrininkavimas su žinomu, bet pasislėpusiu asmeniu yra įmanomas, nes tokio asmens požymiai gali būti tiksliai nustatyti. Tačiau bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu neturėtų atimti galimybės nubausti nustatytą bendrininką – nusikalstamomis veikomis yra šiurkščiausiai pažeidžiamos kitų žmonių teisės ir laisvės, todėl nustatytas kaltinamasis neturi išvengti baudžiamosios atsakomybės už atliktus neteisėtus veiksmus. Šiuo atveju labai svarbu išlaikyti balansą – negalima nenustatyto asmens pripažinti kaltu, tačiau apskritai jį pašalinti iš kaltinimo, apkaltinamojo nuosprendžio nėra tikslinga, nes tokiu atveju būtų nepaisoma baudžiamosios teisės principų ir prieštaraujama jos paskirčiai.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30/France/show> [žiūrėta 2020 m. vasario 19 d.].

Specialioji literatūra

- Ambrasaitė, G. (2000). Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu. *Justitia*, 6(30).
- Barkauskas, M.; Spiečiūtė, A. (2005). Teismo ekonominė ekspertizė Lietuvoje 2004 metais. *Jurisprudencija*, 66(58), 70–76.
- Drakšienė, A.; Drakšas, R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas.
- Merkevičius, R. (2010). Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje. *Teisė*, 76, 83–99.
- Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia.
- Prapiestis, J. (1999). Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras. *Teisės problemos*, 1–2, 133–151.
- Prapiestis, J. (sud.) (2002). *Namų advokatas. Enciklopedinis leidinys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Prapiestis, J. et al. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
- Vaišvila, A. (2000). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
- Cras, S.; Erbežnik, A. (2016). The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial. *Eu crim*, 1, 25–36.
- Montada, L. (2003). Justice, equity and fairness in human relations. In: Weiner, Irving B.; Tennen, Howard A.; Suls, Jerry M. (2003). *Handbook of Psychology, Volume 5, Personality and Social Psychology*. John Wiley and Sons, Inc., 537–568.
- Tanoos, A. (2017). Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage. *Indiana Law Review*, 3(50), 997–1022.
- Tochilovsky, V. (2007). *Jurisprudence of the International Criminal Courts and the European Court of Human Rights: Procedure and Evidence*. Martinus Nijhoff Publishers.

Teismų praktika

- Indra v. Slovakia* [ECHR], No. 46845/99, [01.05.2005]. ECLI:CE:ECHR:2005:0201JUD004684599.
- Karaman v. Germany* [ECHR], No. 17103/10, [07.07.2014]. ECLI:CE:ECHR:2014:0227JUD001710310.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2001-02-14, 14-445.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006-09-26, 102-3957.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007-01-18, 7-287.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010-05-31, 63-3111.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011-02-03, 14-602.
- The Prosecutor v. Ildéphonse Nizeyimana*, [ICTR], No. ICTR-00-55C-A, [29.09.2014].
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio 9 d. atskiroji nuomonė baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2009.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2010.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-9/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. spalio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-481/2012.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. kovo 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-81/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. gegužės 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214/2013.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-111/2014.

- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-56-693/2016.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. gegužės 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-199-697/2016.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. spalio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-281-746/2016.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-16-489/2017.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. gegužės 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-123-895/2017.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-210-303/2017.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-214-976/2017.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-221-916/2018.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2018 m. lapkričio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-291-942/2018.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-942/2019.
- California Supreme Court case of *People v. Robinson*, 47 Cal. 4th 1104 (2010).
- Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. balandžio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-260-148/2016.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2018 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-180-396/2018.
- Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-76-318/2020.
- United States Court of Appeals case of *United States v. Litwok*, No. 10-1985 (2d Cir. 2012).
- Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. spalio 29 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-640-168-2010.
- Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. rugsėjo 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-481-366-2011.
- Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. birželio 17 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-297-468/2015.
- Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. kovo 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-117-238/2016.
- Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2017 m. spalio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-98-334/2017.
- Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2019 m. gegužės 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-198-966/2019.
- Klaipėdos apylinkės teismo Klaipėdos miesto rūmų 2011 m. balandžio 27 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-349-93/2011.

The Issue of Complicity with a Non-Identified Person in Lithuanian Case Law

Greta Skripkutė

(Vilnius District Court)

S u m m a r y

In accordance with the case law of the European Court of Human Rights, the case law of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, judgements of the Lithuanian and foreign courts, criminal and criminal procedure laws, scientific literature, the article provides for a deeper insight into the complicity with a non-identified person. The thesis consists of three parts. First of all, it analyses specific actual circumstances that imply the complicity with a non-identified person: examples have been taken from the case law that illustrate the application of the position shaped by the Supreme Court of Lithuania as early as in the year 2009; the thesis calls into question whether the reasoning of judgements in some cases

is not based on bare assumptions. The thesis further deals with the links between the complicity with a non-identified person and the presumption of innocence, the appropriateness of the wording of court judgements and, in general, with the importance of the presumption of innocence both before and during the trial. Finally, the thesis provides for the discussion of the essence of the criminal law, its objective and possible evasion from the imposed criminal liability. To sum up, the thesis provides for some findings revealing the key aspects of the issue in question.

Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu problematika Lietuvos teismų praktikoje

Greta Skriputė

(Vilniaus apygardos teismas)

S a n t r a u k a

Straipsnyje, vadovaujantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Lietuvos ir užsienio valstybių teismų sprendimais, baudžiamuoju ir baudžiamojo proceso įstatymais, moksliniais straipsniais, išanalizuotas bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu. Darbas susideda iš trijų dalių – pirmiausia analizuojama, kokios specifinės faktinės aplinkybės suponuoja bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu konstatavimą: iš teismų praktikos parenkama pavyzdžių, iliustruojančių dar 2009 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuluotos pozicijos taikymą praktikoje, keliamas klausimas, ar tam tikrais atvejais teismų sprendimų argumentavimas nėra grįstas prielaidomis. Paskui kalbama apie bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu ir nekaltumo prezumpcijos ryšį, teismų sprendimuose vartojamų formuluočių tinkamumą ir apskritai apie nekaltumo prezumpcijos svarbą ne tik teismo nagrinėjimo, bet ir ikiteisminio tyrimo stadijos metu. Straipsnio pabaigoje aptariama baudžiamosios teisės esmė, jos paskirtis ir galimas nustatyto kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės išvengimas. Straipsnis baigiamas išvadomis, atskleidžiančiomis pagrindinius analizuotos temos aspektus.

Greta Skriputė 2019 m. baigė Vilniaus universiteto Teisės fakultetą. Už teisiškai vertingą magistro darbą „Savęs nekaltinimo privilegija Lietuvos baudžiamajame procese“ gavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo padėką. „Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu problematika Lietuvos teismų praktikoje“ – pirmasis mokslinis straipsnis, parašytas be vadovo. Mokslo specializacija – baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė.

Greta Skriputė graduated from Vilnius University, Faculty of Law in 2019. She received the gratitude from the Supreme Court of Lithuania for her legally valuable Master's thesis *The Issue of Complicity with a Non-Identified Person in Lithuanian Case Law* is her first scientific article written without a supervisor. G. Skriputė specializes in criminal law and criminal procedure.